

LİBYA'DAKİ ARAP BAHARI'NA YÖNELİK TÜRK DIŞ POLİTİKASINA KONSTRÜKTİVİST BİR YAKLAŞIM

Zafer AKBAŐ*
Zeynep ARSLAN DÜZGÜN**

A CONSTRUCTIVIST APPROACH TO TURKISH FOREIGN POLICY ORIENTED TO THE ARAB SPRING IN LIBYA

Öz

Türkiye son dönemde özellikle Ortadoğu'da yakaladığı ritmik diplomasi ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Türkiye, kültürel bağlarını ve tarihi noktalarını doğru ve etkili kullanarak, bölgede etkili ve söz sahibi bir konuma gelmiştir. Libya, Arap Baharı sonucunda rejim değiştirmiş ülkelerden biridir. Libya, ekonomik ve stratejik açıdan son derece önemli bir ülkedir. Libya, Batılı güçlerin de yakından ilgilendiği bir konumdadır.

Libya ile olan tarihi, kültürel ve ekonomik bağları, Libya Arap Baharı'nda Türkiye'nin aktif rol oynamasını gerektirmiştir. Gittikçe güçlenen Türkiye'nin bölge üzerindeki etkisi Batılı güçlerin de ilgisini çekmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin, Libya'daki Arap Baharı'na yönelik tutumunu konstrüktivist bir bakış açısıyla incelemektir. Çalışmanın sorunsalını Türkiye'nin, Libya Arap Baharı'na yönelik tutumunun altındaki anlayışı konstrüktivist bir yaklaşımla ele almak oluşturmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere Türk dış politikasının; insan hakları, demokrasi, temel hak ve özgürlüklere saygıyla, Libya halkını dost ve kardeş halk olarak kimlik temelli nitelediği vurgulanmıştır. Bu anlayışın bir sonucu olarak da uluslararası toplumun Libyalıların çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde hareket etmesi gerektiği savunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Konstrüktivizm, Libya, Türkiye, Arap Baharı, Ortadoğu, Kimlik

Abstract

Turkey has recently drawn attentions with a rhythmic diplomacy that it has caught especially in the Middle East. Turkey has reached to a position which is effective and has a voice in the region by using the cultural relations and historic points properly and effectively in the region. Libya is one of the countries that has changed regime as a result of the Arab Spring. Libya is a highly important

---

* Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, zaferakbas@duzce.edu.tr

** Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, zeyneparslan@duzce.edu.tr

country in strategic and economic terms. Libya has a position that Western powers are also interested closely.

The historical, cultural and economic connections that Turkey has with Libya has required Turkey to take an active role in Libyan Arab Spring. The effect of Turkey becoming increasingly stronger in the region has also drawn attentions of Western powers.

The aim of this study is to examine the attitude of Turkey towards the Arab Spring in Libya with a constructivist perspective. To deal with the understanding under Turkey's attitude towards Libyan Arab Spring with a constructivist approach constitutes the problematic of the study. Within this regard, it is emphasised that Turkish foreign policy describes Libyan people identity based as a friend and fellow public with respect to human rights, democracy, fundamental rights and freedoms. As a result of this understanding it is asserted that the international community needs to behave without harming the interests of Libyans.

Keywords: Constructivism, Libya, Turkey, Arab Spring, Middle East, Identity

1. Giriş

Konstrüktivizm yakın zamanda uluslararası ilişkiler disiplini içinde sıklıkla incelenen bir yaklaşımdır. Söz konusu yaklaşımın özünde kimlik, kültür gibi değerler olup, sosyal değerlerin dış politik tercihlerin şekillendirilmesinde daha çok etki sahibi olması gerektiği görüşünden hareket eder.

Çalışmada öncelikli olarak konstrüktivizmin temel varsayımları bir kavramsal çerçeve oluşturmak adına ele alınmıştır. Libya'nın bir Ortadoğu devleti olması ve bölgenin temel bazı özelliklerine de sahip olması nedeniyle, Ortadoğu Bölgesi'nin temel bazı özelliklerine ve bu bağlamda önemine değinilmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısmında, Arap Baharı'na ve Libya'da Arap Baharı sürecinin işleyişine yer verilmiştir.

Çalışmanın son kısmında, Türkiye ve Libya ilişkilerinin niteliğine ve Türkiye'nin Libya'da yaşanan sürece ilişkin dış politik tutumuna yer verilmiştir. Söz konusu tutumun da konstrüktivist gelenekten geldiği savunularak değer odaklı temel dayanaklarına yer verilmiştir.

2. Bir Yaklaşım Olarak Konstrüktivizm

Realizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerin baskın teorisi haline gelmiştir. 1970'lerden sonra ise diğer önemli bir teori olan

liberalizm, devletler, kurumlar ve hükümet dışı örgütler arası karşılıklı bağımlılık söylemiyle klasik realizme yönelik eleştirilerde ön plana çıkmıştır (Reus-Smith, 2005:189). Liberalizm ve realizme ek olarak marksizmin de birlikte değerlendirildiği geleneksel trikotomi, konstruktivizmin yükşelişi ile dikotomiye dönuşmüştür. Günümüzde realizm, liberalizm ve marksizm “rasyonalist” ya da “yeni faydacı” olarak ifade edilebilecek tek bir kategoride yer almaya başlamıştır ki, konstruktivistler bunları “rasyonalist” olarak nitelendirmekte ve eleştirmektedir (Hobson, 2003:145).

1980’li yılların ikinci yarısı uluslararası ilişkiler kuramı için bir dönüm noktasıdır. Bunun başlıca nedeni, eleştirel düşünce tarzı olarak nitelendirilebilecek çalışmaların, giderek artan bir sayıda ortaya çıkması ve böylece kuramın tarihinde ilk defa, pozitivist yöntemle ciddi bir alternatifin gündeme gelmesidir (Rustamov, 2004:8). Ancak 1980’lerde pozitivist epistemolojiye sırtını dönerek uluslararası ilişkileri açıklamaya girişen düşünsel yaklaşımların marjinalliği dikkat çekmiştir. Soğuk Savaş’ın son bulması, realizme yönelik eleştirileri artırdığı gibi düşünsel alternatiflerin dikkate alınma sürecini de hızlandırmıştır (Ateş, 2009:82).

Eleştirel düşünce tarzının kapsadığı eleştirel kuram, Gramşıyan eleştirel kuram, postmodernizm, feminizm ve sömürge sonrası söylem gibi yaklaşımlar, uluslararası ilişkiler alanına uyarlanarak bir yandan kuramın egemen paradigması olan realizm ve onun pozitivist yöntemini ciddi bir şekilde eleştirmiş, diğer yandan yeni bir uluslararası ilişkiler vizyonu kurma çabasına önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda 1990’lı yıllar, eleştirel düşünce tarzı ekseninde uluslararası ilişkiler teori ve analizleri açısından yeni bir yaklaşım olan konstruktivizmin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir (Rustamov, 2004:8).

Konstruktivizm kuramdan öte bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Temelde de realizm ve noeralizme yönelik eleştiriler getirmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplininin pozitivist geleneğini temsil eden Marksizm, liberalizm ve realizm gibi gelenekler post pozitivist yaklaşımlarla eleştirilmiştir. Konstruktivizm ise bunlar arasında adeta bir uzlaşı arayışı olmuştur. Yaklaşıma üçüncü yol denilmesinin nedeni de bu konumundan kaynaklanmaktadır.

Konstruktivizm, teoriler gibi insanların ne yaptığına, toplumların neden farklı olduğuna ya da dünyanın neden değiştiğine dair genel açıklamalar getirmemektedir. Bunun yerine, birbirleriyle bağlantısızmış gibi görünen meseleleri kuramsallaştırmayı mümkün kılan bir çerçeve sunmaktadır ve her türden sosyal ilişkiyi açıklamanın bir yolu olarak da görülebilir

(Kaya, 2008:86). Bu nedenle konstrüktivizm bir teoriden öte yaklaşım olarak nitelenmektedir.

Uluslararası ilişkilerin bir sosyal bilim dalı olarak doğuşundan itibaren, çeşitli dönemlerde kuramsal açıdan geliştirme çabaları günümüze kadar devam etmiştir (Rustamov, 2004:8). Konstrüktivizm bu çabanın bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Sosyoloji ve eğitim bilimleri gibi alanlarda çok uzun zamandan beri kullanılan konstrüktivist yaklaşıma, uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın analizinde başvurulması ise oldukça yenidir (İnat ve Balcı, 2007:256).

Konstrüktivist yaklaşımlar, ağırlıklı olarak normatif olanın maddi yapılar üzerindeki önceliğini savunmakta, uluslararası politikanın sosyal oluşumuna güçlü bir vurgu yapmakta ve uluslararası ilişkiler analizlerinde kimlik, kültür ve söylem gibi fikirsel unsurlara yer vermektedir. Bu yaklaşımlar, aynı zamanda uluslararası yapı, anarşi, güvenlik ve egemenlik gibi disiplinin temel bazı kavramlarının sosyal bir mantık içerisinde ve süjeler arası anlamlandırma yoluyla ele alınmasını mümkün kılmaktadır (Kaya, 2008:109).

Konstrüktivizm, rasyonalist uluslararası ilişkiler ve dış politika teorilerine meydan okuyan, başlıca yaklaşımlardan biri konumuna gelmiştir. Konstrüktivizm, kendi dış politika davranışı anlayışında bir uygunluk mantığının işlediğine inanmaktadır. Özgün davranışa ilişkin norm, değer esaslı ortak paylaşılan beklentiler ve kimlik gibi sosyo-kültürel kavramlar, konstrüktivist bir dış politikanın bağımsız değişkenleri kabul edilmektedir. Buna göre normlar, aktörlerin kimlik ve tercihlerini biçimlendirmekte, kolektif hedefleri tanımlamakta ve herhangi bir davranışı emretmekte veya yasaklamaktadır (Rustamov, 2004:8-10). Konstrüktivistlere göre uluslararası politika, aktörlerin paylaşılan bilgileri, değerleri, normları tarafından şekillendirilmektedir. Fikri yapı, aktörleri, aktörlerin davranışlarını, çıkarlarını ve ilgilerini yönlendirir. Fikri yapılar ve aktörler bir diğerdan oluşmakta ve bir diğeri belirlemektedir (Copeland, 2006:3). Yani, fikri yapılar arasında bir etkileşim vardır ve bu etkileşim de aktörlerin tutumunu belirlemektedir.

Konstrüktivizme göre küresel politikada gücün önemi, uluslararası sistemin kendi kendine yardım eden doğası, bilinçli olarak devletin davranışını doğurur. Uluslararası sistemin anarşik koşulları, doğanın bir hediyesi değildir ve kaçınılmaz da değildir. Tam tersine devletler bu anarşik yapıyı kendi aralarında inşa ederler. Sonuçta bu inşa onların ilişkilerini tanımlamaya yönelir (Burchill, 2005:186).

Yaklaşımına göre, devletlerin çıkarları ve kimlikleri önemli ölçüde uluslararası sistem tarafından belirlenmekte ise de uluslararası sistemde anarşi zorunlu değildir. Geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinden farklı olarak konstrüktivizm, insanlar tarafından doğal olduğuna inanılan birçok olgunun bir sosyal inşanın ürünü olduğunu, insan eliyle gerçekleştirildiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda olmak üzere, uluslararası sistemdeki anarşi insan eliyle ortaya çıkmaktadır ve insan eliyle de kaldırılabilir (İnat ve Balcı, 2007:268-269).

Konstrüktivizm, 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında en etkili uluslararası ilişkiler geleneği olmuştur (Walt, 32:1998). Konstrüktivizm, uluslararası ilişkilerin sosyal yönüne vurgu yapmakta ve sosyal unsurların devletlerarası ilişkilerde önemli olduğunu dile getirmektedir. Bu yönü nedeniyle konstrüktivizme, sosyal konstrüktivizm de denilmektedir. Konstrüktivizme göre uluslararası politika, sosyal olaylara göre şekillenmektedir. Devletler dış politik tercihlerinde, sosyal yönleri dış politikalarının temel belirleyicisi olarak dikkate almaktadır. Yaklaşım, temelde kimlik ve kültür gibi sosyal öğelerin dış politikada belirleyici role sahip olduğunu savunmaktadır (Weber, 2005:60). Devletlerin amaçlarını nasıl yerine getirdikleri, uluslararası toplumda devletlerin kendilerini diğerleriyle nasıl ilişkide gördüklerine, sosyal kimliklerine bağlıdır. Devletler bu kimlikler temelinde ulusal çıkarlarını inşa ederler (Griffihs, Roach and Salamon, 2011:123-124).

Konstrüktivizme göre uluslararası politikada kimlikler ve çıkarlar durağan değildir. Kimliklerin ve çıkarların önceden tanımlanmış bir doğası yoktur (Weber, 2005: 60). Dolayısıyla kimlikler ve çıkarlar, uluslararası politik tutumlar tarafından yeniden inşa edilirler.

Konstrüktivizm, somut materyal dünyanın ve uluslararası olguların açıklanmasında; insan davranışlarını, karşılıklı etkileşimleri, bunlardan doğan ve değişken olan normları, kuralları ve bilgisel yorumları ön plana alan bir yaklaşımdır (Boztaş, 2011:146). Konstrüktivizm bu tarzı ile bireyi ön plana alan yaklaşımı benimsemiştir.

Konstrüktivizmin savunucusu olan bilim adamlarına göre genişlemekte olan sosyal yapılar, bireylerin, grupların ve devletlerin davranışlarına uyum sağlarlar. Devletlerin ya da bireyler ile grupların zaman içinde çıkarları da kimlikleri de değişim gösterebilir. Ayrıca kimlikler ve çıkarlar arasında bir bağlantı olduğunu düşünürler (Kolodziej, 2005:261).

Günümüzde etnik veya dini kimlikler gittikçe daha fazla uluslararası politikanın bir unsuru olmaya başlamıştır. Örneğin Suriye'nin Kürtlere uyguladığı asimilasyon politikası, Sırpların Bosnalı Müslümanları ve

Hırvatları Bosna'dan sürmesi gibi olaylar bize kimliklerin devlet tercihlerini etkilediğini, politik tutumların çıkarlar için keskinleştiğini göstermektedir (Mansbach and Rafferty 2008:689).

Uluslararası ilişkiler yazını incelendiğinde, konstrüktivizmin ortaya çıkışının genellikle “üçüncü tartışma” ile ilişkilendirildiği görülür. Yine genel bir eğilim olarak, konstrüktivizm söz konusu tartışmanın tarafları konumunda bulunan teoriler arasında bir yerde konumlandırılmaktadır. Zaten kimi konstrüktivist yazarların da bu iki grup arasında bir köprü kurma ve bu anlamda boşluğu doldurma iddiasında olduğu görülür. 1990'lı yıllarla birlikte pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında ortak bir zeminin bulunmasına yönelik çeşitli çabalar söz konusu olmuştur (Rustamov, 2004:10). Konstrüktivizmin bu çabaların bir ürünü olduğu söylenebilir. Buradan hareketle, konstrüktivizmin “üçüncü tartışma” içindeki bir üçüncü yol olduğu söylenebilir. Farklı türler olmasına karşın, benimsemiş olduğu pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontoloji nedeniyle konstrüktivizm, pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında yer alan üçüncü bir yol gibidir. Konstrüktivizm bir yandan pozitivistlerin yaptığı gibi doğa ile toplumun birliğini kabul ederken, diğer yandan toplumun kendine özgü ontolojik bir karakteri olduğunu savunur (Kaya, 2008:83-111).

Sosyal konstrüktivist yaklaşımların uluslararası ilişkiler kuramında yakın zamanda merkezi bir konum edinmiş olmasında, bu yaklaşımların uluslararası ilişkilerin özellikle toplumsal niteliğine yaptığı vurgu ve uluslararası kuramda pozitivist yaklaşımlar ile post-pozitivist yaklaşımlar arasında bir ‘orta yolu’ temsil veya ‘inşa’ iddiası etkili olmuştur. Konstrüktivist düşünce geleneğinin uluslararası kuramdaki en can alıcı vurgusu, devletleri sosyal bir varlık, uluslararası ilişkileri ise sosyal bir alan olarak kabul etmesidir. Bu bağlamda sürekli olarak uluslararası kuralların, normların, kurumların, düşünsel unsurların ve bilişsel faktörlerin siyasi rolüne dikkat çekilmiştir (Küçük, 2009:772).

Rasyonel tercih¹ yanlısı aşırı rasyonalistler ile aşırı uluslararası ilişkiler karşıtı dekonstrüktivistler arasında yaşanan kutuplaşmaya karşın, bu dönemde yeni kurumsalcılar ve konstrüktivistler gibi rasyonalist ve reflektivist görüşlerin yakınlaştırılmasını amaçlayan çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır. Ontolojik olarak bakıldığında konstrüktivizm, sosyal gerçekliğin inşasına ilişkindir. Sosyal gerçeklik, insan yaşamını

---

¹Rasyonel tercih teorisine göre, insanlar, rasyonel tercihler yaparlar ve bencil çıkarlara sahip fayda maksimizasyoncularıdır.

tanımlayan kültürleri, karşılıklı etkileşim biçimlerini, siyasal sistemleri, sosyal oluşumları kapsamaktadır (Rustamov, 2004:11-12).

Konstrüktivist anlayışa göre toplumlar, içinde doğdukları sosyal gerçekleri yeniden üretme eğilimindedirler. Bu süreç genelde din, gelenek ve görenek, felsefe, kültür ve zamanla değişen diğer düşünce sistemleri aracılığıyla takviye edilmektedir. Sosyal normlar veya sosyal gerçekler, yeniden üretildiği gibi, dönüşüme de tabidir. Sosyal gerçeklik, temel insan doğasının doğal bir sonucu olarak kabul edilmemektedir (Kaya, 2008:83-111). Konstrüktivizm'e göre, sosyal yapılar ve aktörler arasında bir karşılıklı inşa söz konusudur. Sosyal yapılar, sosyal bir kimlik vermek suretiyle aktörleri inşa ederken; aktörler de interaktif eylemleri ve günlük yaşamlarıyla bu yapıları yeniden üretebilmekte ve değiştirebilmektedirler (İnat ve Balcı, 2007:271).

Konstrüktivizm kavramını uluslararası ilişkiler literatüründe 1989'da ilk kez kullanan yazar Onuf'dur. Onuf'la birlikte Wendt ve Ruggie'de konstrüktivist yaklaşımın temel kurucularından kabul edilmektedir (Zehfuss, 2002:10-11). Ayrıca bu yazarlara Kratochwill, Katzenstein'ı da eklemek gerekir.

Konstrüktivist yaklaşımları daha farklı alt başlıklar altında incelemek mümkün olmakla beraber, çalışma kapsamında bu yaklaşımlardan neo klasik, postmodernist ve natüralistik konstrüktivist yaklaşımlara kısaca yer verilecektir. Ruggie'ye (1998b:35-36) göre konstrüktivizm, "eleştirel yorumsamacılık ya da radikal yorumsamacılık"; "modernist ve postmodernist konstrüktivizm; "konvansiyonel ve eleştirel konstrüktivizm" gibi çeşitli başlıklarda sınıflandırılabilirse de belirgin özellikleri ile üç farklı konstrüktivist alt yaklaşımdan söz edilebilir.

Bu yaklaşımlardan ilki neo klasik konstrüktivizmdir. Burada gösterilen "neo" sıfatı, yerleşik yani realist veya liberal yaklaşımların "neo"larından farklıdır ve daha çok Durkheim ve Weber'in klasik geleneğine dayanır. Bu yaklaşıma, konuşma faaliyetlerine vurgu yapması nedeniyle "konuşma faaliyeti teorisi ya da yaklaşımı" da denmektedir (Ruggie, 1998a:881). Kratochwil, Nicolas Onuf, Emmanuel Adler, Martha Finnemore ve Peter J. Katzenstein ile Jean Elshtain ve Ernest Haas gibi yazarlar bu kategori de değerlendirilmektedir.

Boztaş'a göre (2011:141) Emmanuel Adler, konstrüktivizmi "Davranışlar, maddeci dünyayı şekillendirir ve bu şekillendirme maddeci dünyanın dinamik normatif ve epistemik yorumuna bağlı olarak insan etkisiyle ve etkileşimiyle gerçekleşir" şeklinde yorumlamaktadır. Onuf için uluslararası ilişkiler disiplini ve siyasal teorinin diğer biçimleri arasında

büyük bir fark yoktur. Disiplinin ‘yeniden inşası’ çağrısı, inşacılık olarak adlandırıldığı farklı bir yaklaşım veya teorik çerçeve üzerine kuruludur (Griffiths, Roach and Salamon, 2011:132).

İkinci kategoride yer alan postmodernist konstrüktivist yazarların çoğunun entellektüel kökenleri Friedrich Nietzsche’ye, bir kısmının ise Michel Foucault ve Jacques Derrida’ya dayanmaktadır. Bunlar söylemsel pratikler, ontolojik temel öğeleri, diğer bir deyişle, gerçeklik ve analizlerin kurucu birimlerini oluşturmaktadır. Bunlar, “hegemonik söylemin”, “doğruluk rejimini” empoze ettiğine inanmaktadırlar. Üçüncü kategori olan natüralistik konstrüktivizm ise kimi özellikleri neo-klasik varyanta benzese de, bilimsel realizmin felsefi doktrinine dayanmıştır ve bu özelliği, onu diğer iki kategoriden farklı kılmaktadır. Natüralistik konstrüktivizm kategorisinde yer alan başlıca yazarlar, Alexander Wendt ve David Dessler’dir (Rustamov, 2004:13-17).

Konstrüktivizm ile birlikte kimlik ve kültür gibi kavramlar, uluslararası ilişkiler disiplini içinde incelenen kavramlar halini almaya başlamış ve uluslararası ilişkiler kuramlarında merkezi yere sahip olan “anarşi, güç, çıkar, dış politika, norm ve kurum” gibi kavramların, sosyal gerçeklik bağlamında yeniden yorumlanarak anlaşılmasında bir çerçeve sunmuştur (Ateş, 2009: 80).

Çakmak’a (2007:150) göre, Wendt, devletlerin kimlik ve çıkarlarından oluşan sosyal yapı kavramını geliştirmiş ve yapının, sadece maddi kapasitelerden değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerden de oluştuğunu vurgulamıştır. Ayrıca bu sosyal yapının; paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve uygulamalar şeklinde üç önemli öğeyi kapsadığını da belirtmiştir.

3.Ortadoğu’nun Tarihsel Bağları ve Libya’nın Stratejik Özellikleri

3.1. Ortadoğu’nun Tarihsel Bağları

Ortadoğu Bölgesi, tarih boyunca büyük güçlerin ilgisini çekmiştir. Bölgenin konumu, etnik ve dinsel yapısı büyük güçlerin politikalarına konu olmuştur. Bölge üzerinde çıkarları bulunan güçler, etnik ya da dinsel gerekçelerle bölgeye müdahale etmiştir. Söz konusu müdahaleler, ilgili aktörlerin idealleri ve çıkarları etrafında şekillenmiştir. Libya’ya yönelik ilgi, bölgeye yönelik ilginin bir parçasıdır. Bu nedenle bölgenin karakteristik özelliklerinin bilinmesi Libya ile ilgili konuların da anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Ortadoğu terimi ilk olarak, 19. yüzyılda Britanya Dışışleri Bakanlığı'na bağlı Hindistan Dairesi tarafından, bugünkü Arap Yarımadası ve çevresini tarif etmek üzere kullanılmıştır. Ancak, Ortadoğu ifadesinin genel anlamda "Hindistan ile Arap dünyası arasında kalan toprakları belirtmek için" Amerikalı denizcilerce yaygınlaştırılmış olabileceği de kabul edilir. Ortadoğu Anglo-Amerikan bir terim olarak "kendi doğularında" kalan toprakların tanımlanmasında kullanılmaya başlanmıştır (Kılınç, 2011:13).

Ortadoğu tanımlarının anahtar kelimesi "duygudaşlık ortak paydası"dır. Buna göre Fas'tan İran'a kadar bütün bölge Ortadoğu'dur. Bütün bölge, kendisini yanındaki komşusuna nispet eder, böylece oluşan zincir Mağrib'deki Atlas dağlarından, Afganistan'ın Hindikuş dağlarına kadar uzanır. Fas'tan İran'a kadar kesintisiz bir coğrafya söz konusudur. Öte yandan Türkiye bütününüyle bir Ortadoğu ülkesiyken, İran dışındaki diğer Arap olmayan komşuları Ortadoğu'ya dâhil edilmemektedir. Burada güney sınır Sudan'a ve Yemen'e kadardır (Kılınç, 2011:14).

Mekân tanımlaması bakımından Orta Asya, Batı Avrupa ve Doğu Afrika gibi objektif nitelikler taşımayan Ortadoğu kavramı; fiziki coğrafya olarak kendi içinde tutarlı ve kullanım itibariyle farklı bakış açıları için geçerli bir kriterler bütününe sahip değildir. Bu kavram, kültürel, siyasi, stratejik ve ekonomik çerçevelere göre değişen dönemsel ve bağlamsal özellikler taşımaktadır (Davutoğlu, 2011:139). Bölgenin geçmişteki siyasi haritası, hem dış görünüşü hem de temsil ettiği gerçeklik bakımından, günümüzdekinden oldukça farklıdır (Lewis, 2010:27).

Ortadoğu'nun Soğuk Savaş süresince belirginleşen özellikleri; ideolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma, petrol-eksenli jeoekonomik yapılanma, küresel stratejik rekabeti yansıtan jeopolitik hat ayrışması ve İsrail'in kurulması ile doğan ve gittikçe tırmanan bölge içi kültürel ya da siyasi çatışma alanı olarak dört ana noktada toplanmıştır. Ortadoğu'nun Soğuk Savaş şartlarında belirlenen bu temel özellikleri, seksenli yıllardan başlayarak değişmeye başlamış ve dönüşerek yeni nitelikler kazanmıştır. İdeolojik nitelikli jeokültürel kutuplaşma, yerini din ve medeniyet eksenli bir kutuplaşmaya terk etmeye başlamıştır. Batılı teorisyenlerin ve siyaset yapımcılarının yaklaşım biçimi, bölgenin stratejik sonuçlar da doğuran bir din ve kültür kutuplaşmasına zemin teşkil ettiği varsayımını öne çıkarmıştır (Davutoğlu, 2011:136).

Üçüncü dünya ülkelerinde post kolonyal düzen sonrasında çok sayıda mücadele söz konusudur. Bu mücadeleler, devletlerin meşru ve doğal olmayan sınırlara sahip olmasından, devlet topraklarının ve halkların

isteklere göre bölünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum zaman zaman irredentist arzuları kamçılamakta ve devletler arası çatışmalara neden olmaktadır. Ortadoğu Bölgesi bunun en kötü örneklerindedir. Çünkü diğer unsurlarla birlikte bölgeye hem dışarıdan müdahaleler söz konusudur hem de bölgede tutarsız davranabilen devletler vardır (Miller, 2007:134-135). Libya'da yapay oluşturulmuş ve Ortadoğu'nun bu temel özelliklerini taşıyan devletlerden biridir.

3.2. Libya'nın Stratejik Özellikleri

Bir Ortadoğu devleti olarak Libya, bölgenin temel özelliklerini taşımaktadır. Ülkede aşiret yapısı hakimdir. Aşiretlerin bazıları devlet içinde daha etkin konum elde etmişlerdir. Ayrıca Libya, Ortadoğu'nun en kıymetli petrol bölgelerinden birine sahiptir. Libya petroleri, Batılı güçler için de stratejik önem atfedilen bir ekonomik kaynaktır. En nihayetinde Libya'nın coğrafi konumu, bir taraftan özellikle İtalya üzerinden Avrupa'ya diğer taraftan Afrika'ya insan ve mal geçişini kolaylaştırmaktadır. Bütün bu özellikler Libya'yı adeta hedef haline getirmiştir. Bu unsurlar Libya için bir taraftan fırsatlar diğer taraftan tehditler kaynağıdır.

Adını eski Mısırlıların Nil'in batısında yaşayan Berberiler için kullandıkları Lebü sözcüğünden alan Libya (Seta, 2011a:9), Kuzey Afrika'da, Akdeniz kıyısında, Mısır ve Tunus arasında yer almaktadır. Bazı küçük emirlikler dışında 20. yüzyıla kadar Libya topraklarına özel bir devlet kurulmamıştır. Bunun sebebi bu toprakların genelinin çöl olması ve nüfus yoğunluğunun oldukça az olmasıdır (İntes, 2012).

Libya'daki Büyük Yapay Nehir projesine 1984 yılında başlanmış olup, proje çöl boyunca 5 milyon metreküp/gün su taşıyacak ve ekilebilir alanları artıracak şekilde oluşturulmuştur. Proje dünyanın en büyük su nakil projesi olup, tamamlandığında 4.000 km'lik bir boru hattına ulaşacaktır. Resmî adından anlaşılacağı üzere², kendine has siyasi ve ekonomik bir yapısı bulunmaktadır (Sezgin, 2011:4).

Libya sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle büyük güçler tarafından dikkatle izlenen bir ülkedir. Söz konusu izleme ya da kontrol mekanizmasının işleyişi, Libya'nın ekonomik ve politik öneminden kaynaklanmaktadır. Bu duruma Libya'nın başında Kaddafi gibi bir lideri bulunmasının da etki ettiği söylenebilir. Kaddafi, zaman zaman

---

² Libya Arap Halk Sosyalist Büyük Cemahiriyesi

ilişkilerini en uç noktalara taşıyabilecek tutumuyla da Batı'nın dikkatlerini üzerinde toplamıştır.

Libya'nın özellikle Avrupa'ya yakın olması, Avrupa ile Afrika arasında bir geçiş noktasında bulunması stratejik önemini artırmaktadır. Libya, coğrafi konumu nedeniyle bazı fırsat ve tehditlerle yüzleşmektedir. Libya'nın konumunun Batı için ekonomik, sosyal, politik ve güvenlik boyutu bulunmaktadır.

Küreselleşen dünyanın en büyük sorunlarından biri, enerji ihtiyacıdır. Libya, zengin petrol yataklarına sahiptir. Yüksek kalitede petrolün ucuz bir şekilde elde edilmesi Libya'yı önemli kılmaktadır. Bölge petrolünün Batıya sorunsuz aktarımı Batı için "yaşamsal" önem taşımaktadır. Bu bakımdan Batı, Libya'daki gelişmelere karşı büyük bir hassasiyete sahiptir. Nitekim Kaddafi dönemi ve Arap Baharı sürecinde yaşananlar bunu doğrular niteliktedir.

4. Arap Baharı, Libya ve Türkiye

4.1. Arap Baharı

Arap Baharı, sosyal, siyasal ve ekonomik neden ve sonuçları bulunan bir süreçtir. Süreç, bölgede taşların yerinden oynamasına neden olmuştur. Yıllardır iktidarda bulunan kişiler iktidardan uzaklaştırılmıştır. Arap Baharı'nın geçmişten gelen birikimlerin bir sonucu olduğu ve grift bir şekilde meydana geldiği söylenebilir. Libya, anılan sürecin en önemli ve rejim değişikliği yaşanan aktörlerinden biridir.

Arap Baharı sürecinde Tahrir Meydanı gibi semboller, Muhammed Bouazizi gibi kahramanlar ortaya çıkmıştır. Arap Baharı'nın henüz demokratik rejimlerle tanışmamış Arap halklarının çağdaş dünyaya eklemlenmesi, diktatörlük rejimlerinin yıkılması gibi olumlu etkileri yanında, rejim değişikliği yaşayan ülkelerdeki yer altı kaynaklarına Batılı büyük güçlerin göz dikmesi gibi olumsuz sonuçları olmuştur (Örmeci, 2011:1).

Ekonomik buhranların baş gösterdiği 2009 yılı itibariyle, gelişmiş ekonomilerin hüküm sürdüğu devletlerde dahi ortaya çıkan isyanların arasında en göze çarpanları kuşkusuz Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da gerçekleşenlerdir. Hem bölgenin iç dinamiklerinde hem de uluslararası sistemdeki yerinde, devrimlerin nedenleri ve muhtemel sonuçları bulunmaktadır (Çakmak, Yetim ve Çolak, 2011:1).

4.2. Libya’da Arap Baharı

Libya bir ulus devlet değildir. Libya’da sayıları sekizi bulan büyük kabileler vardır. Bu kabileler kendilerini bir Libya ulusuna ait görmemektedirler (Duman, 2012). Libya nüfusunun % 92’sini Araplar oluşturmaktadır. Arapların % 99’dan fazlası Müslüman’dır. Araplardan sonra % 3 orana sahip olan Berberiler gelir. Berberilerin tamamı Müslüman’dır. Kalan nüfusu Kulaflılar (% 2) Tebular (% 1’den az), Beriler (%1’den az), Avrupa asıllı Hıristiyanlar (% 1’den az), Yahudiler (% 1’den az) gibi etnik kabilevi unsurlar oluşturmaktadır. Kulaflılar, Tebular ve Berilerin de tamamı Müslüman’dır (İntes, 2012).

Libya’da da diğer Arap Baharı’nın yaşandığı ülkelerdeki taleplere benzer talepler dile getirilmiştir. Ancak her ülke gibi Libya’nın kendine özgü bir sosyal yapısı vardır. Belki de Libya’yı diğer Ortadoğu devletlerinden ayıran en temel farklardan biri, çok parçalı kabilelerden oluşan sosyal yapısıdır. Libya’da Arap Baharı, 17 Şubat 2011’de başlatılmıştır. Libya, 23 Ekim 2011’de Kaddafi rejiminden kurtulmuştur.

1969 darbesi ile iktidarı ele geçiren ve bu tarihten itibaren rejimi kendi idealleri ve ideolojisine göre dönüştüren Muammer Kaddafi’ye karşı 15 Şubat 2011’de patlak veren olaylar sonrasında toplumsal bir hareket başlamıştır. 17 Şubat devrimi olarak da adlandırılan Kaddafi karşıtı hareket tarafından 5 Mart’ta Ulusal Geçiş Konseyi (UGK)’nin kurulduğu ilan edilmiş ve konsey, çeşitli ülkelerce tanınmıştır. Demokrasi, adalet ve özgürlük, Ulusal Geçiş Konseyi’nin temel ilkeleri olarak ilan edilmiştir (Demir, 2011:50).

Tunus’ta Muhammed bin Buazizi’nin 17 Aralık 2010’da kendini benzin dökerek yakmasıyla başlayan halk hareketi, Zeynel Abidin bin Ali’nin eşiyle 14 Ocak 2011’de Suudi Arabistan’a kaçmasıyla “kansız” bir şekilde sonlanmıştır. Bu dönüşümün tüm Ortadoğu’yu kapsayacağına dair “domino teorisi” dillendirilirken (Tekin, 2011); Libya’daki iç savaşın kıvılcımını, Bingazi’de 15 Şubat’ta avukat ve rejim karşıtı Fethi Terbil’in tutuklanmasına yönelik gösterilere polislerin sert müdahalesi ateşlemiştir.

Çıkan olaylar üzerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından, 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı kararla, Birleşmiş Milletler şartının 7. bölümü çerçevesinde uçuşa yasak bölge uygulamasına, sivillerin korunması için askeri güç kullanılmasına, Libya’da saldırı tehdidi altında olan sivilleri korumak üzere BM üyesi devletlerin gerekli tüm önlemleri almasına karar verilmiştir. Aynı kararda, şiddete derhal son verilmesi ve halkın isteklerinin dikkate alınması talep edilmiş; insan haklarına ve uluslararası insan hakları sözleşmelerine uyulması ve Libya’ya silah

satılmamasına da vurgu yapılmıştır (UN, 2011). Yürütölen müdahale sonucunda, Kaddafi'ye karşı mücadele kazanılmış, petrol ve rafineri bölgeleri de kontrol altına alınmıştır.

15 şubat 2011 sonrası dönemde, Kaddafi rejimine karşı doğrudan isyan ettiğini açıklayan grupların başında Libya'daki en büyük kabile olan Warfallah kabilesi gelmiştir. Tarhuna Kabilesi de isyana destek veren diğer bir grup olmuştur. Başkent Trablus'ta ve Batı'da Tarhuna Bölgesi'nde yaşayan kabile üyelerinin yaklaşık 900 bin ile 1 milyon arasında olduğu ileri sürölmüştür. İsyana destek veren bir diğer kabile Zintan kabilesi olup, kabile üyeleri 16 şubat'tan itibaren güçlü bir direniş sergilemişlerdir. Ayrıca Zuwayya, Avagir, Misurate, Obeidat kabileleri de isyana destek vermiştir (Ayhan, 2011:9).

Bu kesimler toplumsal hareketin başlıca taşıyıcıları olmuştur. Söz konusu hareketin siyasal, toplumsal ve ekonomik taleplerini büyük ölçüde bu kesimlerin bakışları ve beklentileri belirlemiştir (Demir, 2011:52). 6 milyonluk Libya, 1969 yılından 2011 yılına kadar Kaddafi'nin diktatörlüğu altında yaşamıştır. Bu süre içinde, kabilelerden başka, herhangi bir gerçek ve etkili sivil toplum örgütü ya da kurumsal yapılanma oluşturulmamıştır. 140 civarında olduğu söylenen kabilelerin siyasetteki yerleri de tartışmalıdır (Usul, 2012: 5). Bu özelliği, Libya'yı, Tunus ve Mısır'daki hareketlerden ayırmaktadır. Halk taleplerinin temelinde; demokrasi, özgürlük, adalet, ekonomik kaynaklardan daha fazla pay almak vardır. Halkın diyaloglarında işsizlik, petrol gelirlerinden yeterince pay alınamaması, eğitimsizlik, kalkınma sorunlarının Kaddafi rejiminin bürokrasisinin keyfi ve baskıcı uygulamaları, özgürlüklerden yoksun olma en çok vurgu yapılan konular olmuştur (Demir, 2011:53).

Çatışmalardan sonra, Kaddafi döneminin eski Adalet Bakanı ve Halk Komitesi Genel Sekreteri Mustafa Muhammed Abdulcelil liderliğinde kurulan geçici hükümete, Libya'nın değişik bölgelerinden temsilcilerin katıldığı açıklanmıştır. Arap Birliği'ne mektup yazan ve siyasi tanınma talebinde bulunan Konsey, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'dan yapılan açıklamalarla büyük bir başarı elde etmiştir (Ayhan, 2011:10-11). Konsey, bu ölkelerin dışında İngiltere, Türkiye, Almanya, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kanada, Ürdün, İtalya, Senegal, Gambia, Moritanya'nın da yer aldığı çok sayıda devlet tarafından tanınmıştır.

Batı, Libya'da yaşanan olayların tarafı haline gelmiştir. Olay, sadece Libyalılar arasında cereyan etmemiş, politik ve askeri boyutuyla uluslararası boyuta da taşınmıştır. Libya'ya askeri müdahale, Birleşmiş

Milletler tarafından alınan karar uyarınca yapılmıştır. Libya, günümüze kadarki Arap Baharı eylemleri süresince, BM çerçevesi altında askeri müdahalenin yapıldığı ilk ve tek örnektir. Söz konusu müdahale, NATO aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu müdahalenin önemli bir diğer özelliği de NATO'nun görev alanının Kuzey Afrika'ya kadar uzatıldığı ilk örnek olmasıdır.

Libya'da 7 Temmuz 2012'de yapılan genel seçim sonuçları açıklanmış ve yüzde 48,8 oy oranıyla parti listelerinde birinci sırada yer alan Mahmud Cibril'in genel başkanı olduğu Ulusal Güçler İttifakı Partisi, parlamentoda 39 sandalye ile temsil hakkı kazanmıştır. Söz konusu seçimle oluşturulacak olan kurucu meclis niteliğindeki ve ülkeyi 14 ay yönetecek olan iki yüz kişilik Ulusal Meclisin Anayasayı hazırlaması beklenmektedir.

Libya Arap Baharı sonrası geçiş sürecini tamamlamış değildir.hükümetlerin kurulması ve devam etmesi konusunda sorunlar yaşanmaktadır. İlerleyen zaman içinde, Abdurrahim el-Kib, Mustafa Ebu Şagur ve en son Ali Zeydan gibi kişiler Libya'da hükümet kurmuş, başbakanlık yaparak ülkede siyasal istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Ancak, ülkede siyasal istikrarın sağlanmasının zaman alacağı anlaşılmaktadır.

4.3.Arap Baharı ve Türkiye

Arap coğrafyasına yayılan değişim ve demokratikleşme süreci olarak adlandırılan Arap Baharı ya da Arap uyanışı, Türkiye'nin "model" olma niteliğini bir kere daha uluslararası gündemin önemli tartışma konularından biri haline getirmiştir (Keyman, 2011). Baskıcı ve otoriter rejimlerinden kurtulmayı, kültürel ve dini kimlikleri koruyarak küresel demokratik ve kapitalist sisteme entegre olmayı amaçladığı gözlenen halk hareketleri sırasında Türkiye'nin bir rol modeli, ya da ilham kaynağı, sunabileceği algısı güçlenmiştir (Oğuzlu, 2012:15). Özellikle Libya ve Suriye'de yaşanan insan trajedileri ve otoriter rejimlerin koltuklarını koruma pahasına vatandaşlarını öldürme çabaları da "Türkiye modeli" tartışmalarının yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Türk dış politikasının son yıllarda uyguladığı "çok taraflı, aktif, yapıcı, bölgesel ilişkileri ekonomik, ticari, kültürel ve güvenlik alanlarında güçlendirmeye" dönük stratejisi, Arap coğrafyası ve Ortadoğu bağlamında, özellikle de Suriye örneğinde, Türkiye modeline ilginin hızla artmasına neden olmuştur (Keyman, 2011). Ortadoğu ve Kuzey Afrika

coğrafiyasında yaşanmakta olan gelişmeler, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkenin dış politikasında ciddi zorluklar ortaya çıkarmıştır. Bu zorlukların başında, dış politika çıkarlarının tanımlanmasında çıkarlar ve değerler arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiği gelmektedir (Oğuzlu, 2012:9).

Tunus, Mısır ve Fas'ta yapılan parlamento seçimlerini siyasal İşlam geleneğinden gelenlerin kazanmış olması, Türkiye'nin modelliği üzerine yapılan tartışmaları canlandıran diğer bir olgudur. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki siyasal İşlam geleneğinden gelen partilerin neredeyse hepsinin adında 'adalet' ve 'kalkınma' kelimelerinden en az birisinin yer aldığı görölmektedir. Bu durum, mevcut sistemlerin adaletsiz olduğunu çağrıştırmaktadır (Oğuzlu, 2011b).

Cumhurbaşkanı Gül'ün Ortadoğu ve İşlam dünyasındaki temasları, bir taraftan Türk dış politikasının "yumuşak güç" yönünü sağlamlaştırırken, diğer taraftan bölge ülkeleri nezdinde ki "Türkiye modeli" fikrini etkin kılmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye küreselleştikçe demokratikleşmekte ve demokratikleştikçe de küresel demokratikleşmeye bir model olarak katkı sunmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu ve İşlam dünyasının parçası olduğu bir gerçektir. Türkiye'nin genelde İşlam dünyasında özelde Ortadoğu'daki gücü belirginlik kazanmaktadır (Çemrek ve Sayan, 2011).

2000'li yılların başından itibaren kaydetmeye başladığı ekonomik ve siyasi değişimlerle, muhafazakârlıkla demokrasiyi bağdaştıran, aynı zamanda birçok kere rekor sayılabilecek iktisadi büyüme rakamlarına ulaşan Türkiye (Seta, 2011b:20), Arap Baharı sürecinde görünürde en kârlı çıkan ülkelerden biri olarak nitelendirilse dahi, sürecin devamında ciddi risklerle karşı karşıya kalabilecektir (Örmeci, 2011:2).

Ancak, Türkiye'nin bütün bir bölge için etik, ilkesel ve değişmeyen bir dış siyaset tarzı kurgulaması çok kolay değildir. ABD ve bütün diğer ülkeler gibi, Türkiye de, olaylar ve ülkelere göre değişik pozisyonlar alabilecek *a la carte* duruşlar, sergilemeye devam edecektir. Yıllarca ülkeyi yöneten otoriter liderlerin gitmesi ile Arap coğrafiyasına liberal demokrasinin gelme ihtimalinin ne olduğunun yanında, zor bir uluslararası sorun olan ve kilitleme tehlikesi yaşayan Libya'da demokrasinin yeşerme ihtimali de merak konusudur. Benzer şekilde, Suriye, Bahreyn ve Yemen'de önümüzdeki günlerde demokrasiye geçme anlamında siyasi reformların yapılıp yapılmayacağı hususunda var olan muğlaklık da devam etmektedir (Uşul, 2012:3-9).

Ortadoğu halkları artık kendi kaderlerini kendileri belirleme noktasında geri dönülemez bir yerdedir. Yaşananları 'devrim' olarak ifade etmek de

çok doğru değildir, zira devrimlerin neden olduğu keskin kopuşlar söz konusu değildir. Bundan böyle yerel aktörler kendi kaderlerini de daha fazla kendileri tanımlayacaklar, bölge dışı aktörlerde, bu duruma ayak uydurmak zorunda kalacaktır (Oğuzlu, 2011a:16). Batı dünyasında terörizm ve İslam kavramları sürekli birlikte kullanılarak iki kavram adeta bağdaştırılmaya çalışılmaktadır. Önümüzdeki dönemde bölgesel düzeyde gerçekleşecek olası risklerin iyi analiz edilmesi ve bunlara karşı hazırlıklı olunması çok önemlidir. Bu ülkelerdeki iktidarların çok sakin biçimde geriye çekileceklerini beklemek realist bir tavır olmayacaktır; dolayısıyla bu süreçlerin etkileri ve izdüşümleri çok boyutlu biçimde değerlendirilmelidir (UTSAS, 2011:2).

Arap Baharı'ndan sonra belki de sosyal yönden en dikkat çeken gelişme göç olgusudur. Ülkelerindeki güvensizlik ortamından kaçan on binlerce Arap halkı komşu ülkelere ya da Avrupa Birliği'ne sığınmaya çalışmıştır. Sığındıkları ülkelerdeki yaşam koşulları, tatmin edici olmaktan son derece uzaktır. Avrupa Birliği ise içinde bulunduğu ekonomik krizin de etkisi ile göçü önlemeye yönelik sert tedbirler almıştır.

Libya'da devlet yapısının Doğu ve Batı Libya olmak üzere federasyon ile ikiye ayrılması riski bulunmaktadır. Libya'nın federasyona dönüşmesi talepleri ise daha çok isyanın merkezi olan ve sürekli geri bırakıldığını düşünen Bingazi Bölgesi'nden gelmektedir (Özdağ, 2012). Sürecin ne yönde işleyeceği ise akıllarda bir soru işareti olarak varlığını korumaktadır.

4.4. Türkiye ve Libya İlişkilerinde Konstrüktivist Yaklaşım

Bu başlık altında öncelikle Türkiye'nin İslam dünyası ile ilişkilerinde konstrüktivist yaklaşım temel çerçeve olarak ele alınacaktır. Daha sonra da Libya'da yaşanan sürece dair söylemler konstrüktivist bir bakış açısıyla incelenecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan en önemli miraslardan birisi dış ülkelerle olan ilişkilerde daha çok realpolitik bir bakış açısının hâkim olmasıdır. Bu stratejik kültür, Cumhuriyet'in sonraki yıllarında da devam etmiş ve Soğuk Savaş sırasında zirve noktasına ulaşmıştır (Oğuzlu, 2012:13). Soğuk Savaş sonrası değişimler ve küreselleşmenin etkisiyle coğrafi ve demografik dönüşümler geçiren ve bu sebepler hem genişlik hem derinlik kazanan İslam dünyasının karşı karşıya olduğu sorunlar ve meydan okumalar, fazlasıyla birleştirici bir güce, ön açıcı bir modele, kucaklayıcı bir bakış açısına olan ihtiyacını göstermektedir (Sadıkoğlu,

2011). Atatürk, Batıya yönelik dış politikayı esas almakla beraber, Türkiye'nin coğrafi yerinin ortaya çıkardığı jeopolitik hassasiyet ile tarihi ve kültürel birikimine bağlı olarak, çok yönlü bir dış politika izlemiştir. Böylece Atatürk döneminde izlenen aktif, gerçekçi, barışçı ve çok yönlü dış politika sayesinde Türkiye, önemli sorunlarını kendi lehine çözmüş, bölgesinde bir istikrar unsuru haline gelmesinin ötesinde, sınırlı gücüne rağmen dünyada saygı uyandıran bir devlet haline gelmiştir (Sarıнай, 2012:17).

Türkiye, son dönemde özellikle Ortadoğu ve Balkanlar başta olmak üzere, yakın çevresinde daha önceki dönemlerin aksine, tarihi ve kültürel bağlıları dikkate alan, hakkaniyet prensiplerine dayalı ve hepsinden önemlisi inşacı bir dış politika izlemektedir. Bunu yaparken, çok kanallı, çok kulvarlı ve ritmik bir diplomasi takip etmektedir. Hiçbir aktörü ihmal etmeden, tüm diyalog ve müzakere kapılarını açık tutarak, kriz odaklı değil çözüm odaklı ve vizyoner bir dış politika tarzı sergilemektedir. İzlenen bu dış politika tarzı, Türkiye'nin etki sahasını artırmaktadır (Sadıkoğlu, 2011).

Küresel ve bölgesel parametrelerin yeniden belirlendiği bir konjonktürde, gerek Türkiye'nin gerekse bir bütün olarak ve tek tek Arap ülkelerinin ciddi bir dönüşüm süreci içinde bulunduğu bir dönemde, Türk-Arap ilişkilerinin rasyonel bir zeminde tekrar kurulabilmesi sadece tarafların karşılıklı çıkarları açısından değil, bölgesel barış açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Böylesi rasyonel bir zemin her şeyden önce karşılıklı psikolojik rezervlerin aşılması, ortak bir bölge kaderi bilincinin yerleşmesi ve karşılıklı ilişkilerin küresel denge kaymalarının yönlendirmesine bırakılmaması ile mümkün olabilir (Davutoğlu, 2011:414).

Dışışleri Bakanı Davutoğlu, "Biz Ortadoğu'da yeni bir düzen olsun istiyoruz. Bu düzenin burada yaşayan halklar tarafından gerçekleştirileceğini düşünüyoruz" diyerek, aslında Ortadoğu'daki aktörleri ve kimlikleri sosyal yapıların değiştireceği mesajını vermektedir. Türkiye'nin bu tarz konstrüktivist politikası bölgede dikkat çekicidir. Konstrüktivizme göre sosyal yapılar ve aktörler arasında karşılıklı bir inşa ilişkisi söz konusudur. Sosyal yapılar; sosyal kimliklerle aktörleri, aktörler de ilişkilerle sosyal yapıları inşa ederler (Sadıkoğlu, 2011).

Olayların başlamasıyla, Libya'daki iç yatırımlarını ve oradaki 25 bin kadar vatandaşını düşünen Türkiye, sorunların diyalog yoluyla çözümlenmesini ön planda tutmuş, Kaddafi yönetimiyle de iletişimi

devam ettirerek, Türk vatandaşlarının Libya'dan güvenli bir şekilde tahliyesini sağlayabilmiştir. Diğer taraftan muhalif güçlerle de irtibat içinde olmaya çalışmıştır (Kuloğlu,2011:53). Türkiye, Arap Baharı rüzgârlarının oluşturduğu girdapların oluşturabileceği hasarları azaltmak, bölgesel barış ve istikrara katkı yapmak için büyük gayret sarf etmektedir (Sandıklı ve Salihi, 2011:1). Türkiye, 2000'li yıllarda coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda çok boyutlu jeopolitik konumu sebebiyle, bölge merkezli çok yönlü bir dış politika izleyecek güçlü bir ülke olma imkânı yakalamıştır (Sarıay, 2012:14). Batılı ülkelerin izlemiş olduğu sömürgeci politikaların aksine kazan kazan politikasına önem veren Türkiye, karşılıklı kazancın her alanda sağlanmasını hedeflemiştir (Boztaş, 2011:140).

23 Mayıs 2011'de Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) Başkanı Mustafa Abdulcelil, Türkiye'ye davet edilmiş ve yapılan görüşmelerin ardından Türkiye, UGK'yı Libya'nın tek yasal ve muteber temsilcisi olarak tanıdığını açıklamıştır. Trablus'un Geçiş Konseyi'nin denetimine geçmesinin ardından da Trablus'a 2 Eylül 2011'de Büyükelçi gönderen ilk ülke de Türkiye olmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Usul'e (2012:7) göre, Türkiye'nin Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan ve hızla Mısır'a ve daha sonra birçok Arap ülkesine dalga dalga yayılan Arap halk hareketlerine olan ilk anlık duruşu ve duruşunun zamanlaması yerindeydi. Kimliği "halkı Müslüman" ve demokratik olan Türkiye'nin, Tunus ve Mısır'daki sivil ve medeni halk hareketlerini ölçülü bir şekilde desteklemesinin maliyeti hemen hemen hiç yoktu. Bununla birlikte, Türkiye, gene de Mısır'daki halk hareketlerini desteklerken ölçülü davranmaya özen göstermiştir. Aynı durumun Libya için de geçerli olduğu söylenebilir.

Başbakan Erdoğan'ın Libya ziyareti Türkiye'ye atfedilen değer önemli bir yansıması olmuştur. Başbakan'a Libya ziyaretinde yoğun ilgi gösterilmiştir. Bu ilginin Libya halkının ve yöneticilerinin gözünde Türkiye'nin değerini yansıttığı söylenebilir.

Başbakan Erdoğan, 28 Şubat 2011'de, Türkiye'nin bu bölgelerle tarihi ve kültürel bağları bulunduğunu hatırlatarak, olaylar başladığı andan itibaren bir yandan şiddete başvurulmaması yönünde taraflara itidal çağrısı yaparken, bir yandan da demokrasi, insan hakları, adalet, özgürlük taleplerinin karşılanması için tavsiyeler ilettiklerini belirtmiş ve "Libya halkının cezalandırılması anlamına gelecek her türlü yaptırım ve müdahale büyük ve kabul edilemez sıkıntılara sebep olabilir" demiştir. Ayrıca, "kimse kalkıp da o ülkelerdeki (Tunus, Libya, Bahreyn ve Mısır

kastedilerek) petrol kuyularının hesabını yapmasın. Sıkıntı burada. Demokrasi adına, temel hak ve özgürlükler adına bir şeyler konuşacaksak, bazı tavsiyelerde bulunacaksak bunları konuşalım. Bu tarz şeyleri yapalım ama kalkıp da petrolün hesabını yapmayalım. Biz meselelere çıkar odaklı bakamayız. Bizim bakış açımız insan odaklı olmalıdır, adalet, hak, hukuk odaklı olmalıdır” yorumunu yapmıştır (NTVMSNBC, 2011). Başbakan’ın anılan ifadelerinden de açıkça anlaşıldığı üzere, Türkiye Libya’ya yönelik olarak; çıkar odaklı değil, demokrasi, insan hakları ve temel hak ve özgürlükler odaklı yaklaşımı benimsemiştir.

Libya’da gelişmelere kayıtsız olmalarının, yaşananlara bigane kalmalarının, Libya halkına sırt dönmelerinin asla söz konusu olamayacağını ifade eden Başbakan Erdoğan, "Biz Türkiye olarak, Libya meselesine en başından itibaren çok büyük bir hassasiyetle yaklaştık. Biz Libya’da birilerinin yaptığı gibi petrol kuyularını değil, yerin üstündeki canları görenlerden olduk. Libya’nın toplumsal yapısı, siyasi yapısı bölge için arz ettiği önem ve Libya’nın bazı ülkeler için iştah kabartan zenginliği, bu ülkeye yönelik tavrımızın büyük bir hassasiyet içinde belirlenmesini gerekli kıldı. Libya’daki tavrımız, tamamen insani bir tavır olmuş, bir tek kişinin dahi burnunun kanamamasına yönelik bir tavır olmuştur” demiştir (Sabah, 2011).

Başbakan’ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye’nin Libya politikasının temelinde insani ve sosyal değerler vardır. Ekonomik çıkarların öncelendiği bir Libya dış politikası olmayan Türkiye, Libya’nın Libyalıların olduğunu vurgulayarak, Libya’nın geleceğine Libyalıların karar vermesi gerektiğini belirterek, Batılı ülkelere de Libya üzerinde çıkar hesapları yapmamaları uyarısında bulunmuştur. Türk Hükümeti’nin Libya’da insani değerlere ve sosyo-kültürel unsurlara zarar gelmemesine yönelik uyarısı konstrüktivist yaklaşımının bir sonucudur denilebilir.

Libya’da 7 Temmuz 2012’de yapılan genel seçim sonuçlarına yönelik olarak Türk Dışışleri Bakanlığı tarafından bir tebrik notu yayınlanmıştır. Bakanlık tarafından yapılan açıklamada, “Seçim sonuçlarının dost ve kardeş Libya halkına hayırlı olmasını diliyoruz. Türkiye, Libya halkına haklı taleplerle başlattığı mücadelesinde başından beri kuvvetle destek vermiş, Libya’nın kurtuluşunun 23 Ekim 2011 tarihinden ilanından sonra Libya Ulusal Geçiş Konseyi ve Geçiş Hükümeti’ne demokrasi, insan hak ve özgürlüklerine dayalı bir ülke yaratma yolunda attıkları adımlarda her türlü yardımı sağlamıştır. Türkiye, bundan sonra da, dost ve kardeş Libya halkının yanında yer almaya ve kurulacak yeni Libya Ulusal Kongresine ve Kongre’nin seçeceği yeni Libya yönetimine her türlü desteği

sağlamaya devam edecektir” vurgusuna yer verilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2012). Anılan nottaki “dost ve kardeş” vurgusu ile “demokrasi, insan hak ve özgürlüklerine dayalı bir ülke” vurgusu da Türkiye’nin Libya dış politikasındaki konstrüktivist bir yaklaşımı, değer ve kimlik odaklı olarak dile getirdiğini göstermektedir.

Türkiye, Libya konusunda silah tutan taraf değil, uzlaşmayı sağlayan veya yaraları sarmaya çalışan taraf olarak müdahil olma yolunu takip etmek istemektedir (USAK, 2011:12). Çünkü Libya’da veya herhangi bir Arap ülkesinde krizin devam etmesi Türkiye’nin çıkarına değildir. Türkiye bir an önce bu krizlerin bitmesini istemektedir (Oğan, 2011).

Başbakan Erdoğan’ın Kaddafi’ye popüler bir başkan ataması yönündeki açıklaması uzlaşma yaklaşımının bir diğer uzantısıdır. Dışişleri Bakanı’nın barışa katkı yapılabileceği açıklaması da bu yaklaşımı göstermektedir. Türkiye, hem muhaliflerle hem de Kaddafi yönetimiyle krizin daha fazla kan dökülmeden aşılması konusunda çaba harcamıştır. Bundan başka, Başbakan Erdoğan’ın “Şunun da altını çizerek söylüyorum; Türkiye asla ve asla Libya halkına silah doğrultan taraf olmayacak” demesi de bu Türkiye’nin soruna yaklaşımını ortaya koymuştur (Ayhan, 2011:18).

Ayrıca "Ortadoğu ve Afrika halklarının onuru, gururu, on yıllardır devam eden çifte standartlı tavırlar nedeniyle yeterince zedelenmiştir. Ortadoğu ve Afrika halkları, petrol savaşlarında piyon olarak kullanılmaktan bezmiş, esasen bu hissiyatın, bu dışlanmışlığın sonucu olarak, ölmek pahasına sokaklara taşmıştır. Bunu görmemek, buna saygı duymamak, adaletle, hukukla izah edilemez, en önemlisi de vicdanla bağdaşmaz. Uluslararası toplumu, Libya üzerinde farklı hesaplar yapmaktan vazgeçip, Libya Halkı’nın acısını dindirmek için çare üretmeye çağırıyoruz. Çok büyük bir sınavla karşı karşıya olan modern dünyayı, bu sınavda insanlık şikkını işaretlemeye davet ediyoruz" şeklindeki iktidar partisi söyle mi konstrüktivist söylemin bir diğer uzantısıdır (Ak Parti, 2011).

Türkiye, Irak’a yapılan askeri müdahaleye ortak olmamış, Afganistan’a muharip asker göndermeye de sıcak bakmamıştır. Afganistan’daki sorunun çözümünde, asker sayısından çok ekonomik ve sosyal programların etkili olacağını savunmuştur (USAK, 2011:12). Aynı Türkiye, konstrüktivist yaklaşımın bir sonucu olarak, dost ve kardeş halk olarak nitelediği Libya halkına silah kullanmaktan, muharip güç göndermekten uzak durmuş, bu ülkelerin bölünmez bütünlüğünü savunmuş ve kaynaklarına zarar verilmemesi gerektiğini yüksek tonda dile getirmiştir.

5. Sonuç

Libya'daki Arap Baharı'na yönelik Türk dış politikası, bekle gör politikasından öte, proaktif dış politik tercihe yönelmiştir. Türkiye, kültürel bakımdan benzer özellikle taşıyan, dini tercihler, sosyal yaşantı bakımından yakınlığı bulunan ve halkını "dost ve kardeş" olarak tanımladığı Libya ile ilgili dış politik tercihlerini anılan değerlere dayanan konstrüktivist bir yaklaşımla şekillendirmiştir denilebilir. Türkiye'nin dış politik yaklaşımı, Libya'nın bütünlüğünü, halkının çıkarlarına zarar verilmemesini önceleyen ve bunu dile getiren değer odaklı bir yaklaşımdır. Libya Halkı'nı önemseyen Türk Hükümeti dış politika tercihlerini bu halkın çıkarlarını ve değerlerini nazara alarak şekillendirmiştir.

Türkiye söylemlerini, Libya Halkı'nı ve çıkarlarını önemseyen bir konsept çerçevesinde dile getirmiş ve Batılı güçlerin Libya Halkı'na ve çıkarlarına karşı duyarlı olmalarını salık vermiştir. Türkiye'nin, benzer şekilde Kaddafi ve sonraki Libya yönetimlerine demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, insan hak ve özgürlüklerini koruma ve geliştirme uyarısı yapması da aynı yaklaşımın bir yansımasıdır. Bütün bunlardan hareketle, Libya'ya yönelik Türk dış politikasının kültür, kimlik gibi sosyal değerler eksenli geliştiğı ve kendi çıkarlarının öncelenmediğı bir konstrüktivist çerçevede gerçekleştiğı söylenebilir.

Kaynakça

- Ak Parti, (2011), <http://www.akparti.org.tr/site/basin-raporlari>, (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2011).
- Ateş D., (2009) , "Konstrüktivizm, Tek Kutupluluk ve Amerikan Hegemonyası", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5 (20): 79-103.
- Ayhan V., (2011), "Libya Savaşı, Uluslararası Etkileri ve Türkiye'nin Konumu", *Ortadoğı Analiz*, 3 (28): 8-18.
- Ayhan V., (2011), "Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi", *Ortadoğı Analiz*, 3 (27): 8-14.
- Burchill S., (2005), *The National Interest in International Relations Theory*, Hamshire: Palgrave Macmillan.
- Boztaş A., (2011), "Türkiye'nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori ve Uluslararası Toplum Teorisi", *Dumlupınar Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31: 139-158.

- Copaland D. C., (2006), "The Constructivist Challenge To Structural Realism: A Review Essay", *Constructivism and International Relations Alexander Wendt and His Critics*, eds. Stefano Guzzini and Anna Leander, pp. 1-20, London: Routledge.
- Çakmak C., Yetim M., Çolak F. (2011), "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye", Rapor No:31, İstanbul, <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/ortadogudevrim.pdf>, (Erişim Tarihi: 12 Mart 2012)
- Çakmak H., (2007) , *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Ankara: Barış Yayınevi.
- Çemrek M., Sayan Y., (2011), "Cumhurbaşkanı Gül'ün İslam Dünyasıyla Temasları", <http://yusufsayin.com/yayinlanancalismalar/yusufsayinmuratcemrek.pdf>, (Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2012).
- Davutoğlu A., (2011), *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir H., (2011), Bingazi'de Türkiye ve Batı Algısı: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Çalışma, *Ortadoğu Analiz*, 3 (33): 49-58.
- Dışişleri Bakanlığı, (2011), "Türkiye Libya İlişkileri", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya_siyasi-iliskileri.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 31 Mart 2012).
- Dışişleri Bakanlığı, (2012), "Libya Ulusal Kongre Seçimleri Hk" http://www.mfa.gov.tr/no_-182_-8-temmuz-2012_-libya-ulusal-kongre-secimleri-hk_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2012).
- Duman Ç., (2012), "Ortadoğu ve Afrika, Ortadoğu Coğrafyasında Bir Arada Yaşamın Temel Dinamikleri", <http://www.turksam.org/tr/a2662.html> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2012).
- Ertem C., (2011), *Bitişler Başlangıçlar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Griffiths M., Roach S., Salamon S., (2011), *Fifty Key Thinkers in International Relations, Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, İkinci Basımdan Çeviren: CESRAN, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hobson J., M. (2003), *The State and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- İnat K., ve Balcı A., (2007), "Dış Politika: "Gelenekselden" Post-Moderne Teorik Perspektifler", Zeynep Dağı, *Uluslararası Politikayı Anlamak içinde*, İstanbul: Alfa Yayınevi, ss.212-286.

- İntes (2012), http://www.intes.org.tr/content/libya_nihayi.pdf, (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2012).
- Kaya S., (2008), “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3): 83-111.
- Keyman F. (2011) , “Arap Baharı ve Türkiye Modeli”, <http://www.usakanalist.com>, (Erişim Tarihi: 18 Kasım 2011)
- Kılınç T., (2011), *Ortadoğu'dan Notlar*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kolodziej E. A., (2005), *Security and International Relations*, New York: Cambridge University Press.
- Kuloğlu A., (2011), “Libya Harekâtı, Gelişmeler ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, 3 (28): 49-56.
- Küçük M., (2009), “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, 9(2): 771-797.
- Lewis B., (2010), *Ortadoğu*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mansbach R. W. and Kirsten L. R. (2008), *Introduction to Global Politics*, New York: Routledge.
- Miller B., (2007), *States, Nations, and the Great Powers: The Sources of Regional War and Peace*, Edinburg: Cambridge University Press.
- NTVMSNBC, “NATO’nun Libya’da Ne İçi Var?”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25187334>, (Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2012)
- Oğan S., (2011), “Arap Baharı ve Asya-Pasifik İlişkileri”, <http://www.sinanogan.com/yazi.aspx?ID=2530>, (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2012)
- Oğuzlu T., (2011a), “Arap Baharı ve Yansımaları”, *Ortadoğu Analiz*, 3 (36): 8-16.
- Oğuzlu T., (2011b), “Türkiye Modeli’ Fikri Algıdan Gerçekliğe mi Dönüşüyor?”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2941>, (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2011).
- Oğuzlu T., (2012), “Arap Baharı ve Türk Dış Politikasında Çıkarlar-Değerler İlişkisi”, *Ortadoğu Analiz*, 4 (38): 8-17
- Orsam Rapor (2011), *Tarihten Günümüze Libya*, Rapor No 39, <http://orsam.org.tr/tr/raporgoster.aspx?ID=1601>, (Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2012).
- Örmeci O., (2011), “Arap Baharı: Pandora’nın Kutusu Açılıyor”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <http://21yyte.org/tr/yazi6390->

arap_bahari_pandoranin_kutusu_aciliyor.html , (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2012).

- Özdağ Ü., (2012), “Libya ve Suriye’de Ayaklanmaları ve Rus Deniz Üsleri”, 21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü,
http://www.21yyte.org/tr/yazi6578-Libya_ve_Suriyede_Ayaklanmalari_ve_Rus_Deniz_Usleri_.html , (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2012).
- Reus-Smit, C., (2005), “Constructivism” Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, et all, *Theories International Relations*, Third Edition, pp.188-212, New York: Palgrave Macmillan.
- Ruggie, J., G., (1998a), “What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge,” *International Organization*, International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics. (Autumn, 1998), 52 (4): 855-885.
- Ruggie, J., G., (1998b), *Constructing the Global Polity: Essays on International Institutionalization*, London: Routledge.
- Rustamov R. (2004), “İran’da İslam, Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir İnceleme” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı, Ankara
- Sabah (2011), “Başbakan’dan Libya Açıklaması”,
<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/05/03/basbakandan-libya-aciklamasi>, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2011).
- Sadıkoğlu N., (2011), “Türkiye, İslam Dünyasının Birleştirici Gücüdür”,
http://www.theunity.org/tr/index.php?option=com_docman&task=doc_details&gid=41&Itemid=14 (Erişim Tarihi: 11 Aralık 2011).
- Sandıklı A., Salihi E. (2011), “İran, Şii Hilali ve Arap Baharı”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 35, İstanbul.
- Sarınyay Y. (2012), “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, <http://atam.gov.tr/?p=1424> , (Erişim Tarihi: 30 Mart 2012).
- Seta (2011a), İsyân, Müdahale ve Sonrası: Libya’da Dönüşümün Sancıları, <http://newsletter.setav.org/tr/Posta/rapor-isyân-mudahale-ve-sonrasi-libyada-donusumun-sancilari.aspx>, (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2011).
- Seta (2011b), “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”,
<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=93591>

&q=devrimden-demokrasiye-tunus-un-secimi , (Erişim Tarihi: 31 Mart 2012).

- Tekin S. (2011), “İnsani Müdahale” Kavramı ve Libya’nın Geleceği”
<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1428/insan%C3%AE-mudahale-kavrami-ve-libyanin-gelecegi-analizi.aspx>, (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2011).
- UN (2011), Security Council, Resolution 1973 (2011), <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>, (Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2012).
- USAK (2011), “Farklı Boyutlarıyla Libya Müdahalesi”,
<http://www.usakgundem.com/dosyalar/43Ho10KLAuP1Br1NFiT1ELtynFInD3.pdf>, (Erişim Tarihi: 1 Temmuz 2012).
- Usul A. R., (2012), “Arap Halk Hareketleri, Bölgede Demokratikleşme İmkânları, Libya ve Türkiye’nin Tutumu”, http://www.gpotcenter.org/dosyalar/Resul_Presentation_11APR2011.pdf, (Erişim Tarihi: 31 Mart 2012).
- UTSAS (2011), III. Uluslararası Terörizm ve Sınırşan Suçlar Sempozyumu, Polis Akademisi Başkanlığı,
www.utsam.org/images/upload/attachment/sonuc_bil_son.pdf, (Erişim Tarihi: 31 Mart 2012).
- Walt, S. M., (1998) “International Relations: One World, Many Theories”, *Foreign Policy* (Spring): 29–46.
- Weber C. (2005), *International Relations Theory: A Critical Introduction*, Second Edition, New York: Routledge.
- Zehfuss M., (2002), *Cosructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge: Cambridge University Press.

